

Marta Rendla

Izobraževanje, poklicno usposabljanje in karijerne poti oseb s senzornimi oviranostmi v socialistični Sloveniji

UVOD

Poklicno usposabljanje (danes ga nadomešča izraz zaposlitvena rehabilitacija) in izobraževanje ter zaposlovanje oseb z okvaro vida in sluha je v obdobju socializma predstavljalo del tako imenovane kompleksne rehabilitacije,¹ katere

---

Raziskava je bila opravljena v okviru projekta J6-50189 Sistem skrbi in izobraževanja otrok s senzornimi ovirami v prvi in drugi jugoslovanski državi, ki ga financira Javna agencija za znanstveno-raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

- 1 Termin rehabilitacija se je v obravnavanem obdobju za osebe s senzornimi oviranostmi uporabljal v kontekstu integriranja s prilagajanjem oseb s senzornimi oviranostmi večinski populaciji na način, da naj bi rehabilitacija pomenila omilitev oziroma odpravo razvojnih motenj, torej senzornih ovir. – Dunja Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije,« *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022): 117–37.

cilj je bil doseči čim boljše socialno in poklicno samostojnost oziroma vključenost v polno čutečo družbo; pri gluhih in naglušnih so želeli z rehabilitacijo doseči tudi ublažitev in odpravo motenj oziroma posledice motenj v razvoju sluha in govora do tolikšne mere, da bi bili slušno ovirani usposobljeni za normalno sporazumevanje z okoljem.²

Kompleksna rehabilitacija, torej proces vključevanja senzorno oviranih, slepih in slabovidnih ter gluhih in naglušnih v polno čutečo družbo, je obsegala odkrivanje ali identifikacijo, vzgojo in izobraževanje, poklicno usmerjanje, poklicno rehabilitacijo in zaposlovanje ter zagotavljanje vseživljenjskega pridobivanja novih znanj, spretnosti in navad.³

Ker so izobrazba, poklicna usposobljenost in zaposlitev ključne za integracijo v družbo – zaposlitev je eden glavnih pogojev, izobrazba in poklicna usposobljenost, ki omogočata mobilnost in napredovanje v zaposlitvi, pa sta prvi pogoj –, se v prispevku osredotočam na poklicne možnosti izobraževanja in zaposlovanja gluhih in naglušnih ter slepih in slabovidnih v obdobju socializma. Čeprav se je integracija oseb s senzornimi oviranostmi začela s pojavom skrbi zanje, torej z ustanavljanjem izobraževalnih ustanov v zgodnjem 20. stoletju, saj je bil njihov namen gojence usposobiti za samostojno življenje, pa je do večjih prizadevanj za integracijo populacije s senzornimi oviranostmi v večinsko družbo prišlo z uveljavitvijo organiziranih oblik izobraževanja in zaposlovanja na vsem današnjem prostoru Slovenije po 2. svetovni vojni.⁴ Zaposlenost oseb s senzornimi oviranostmi je danes povsod po svetu nizka in kljub temu, da v Sloveniji ni točnih podatkov o iskalcih zaposlitve, vemo, da je manjša od zaposlenosti ljudi z drugimi vrstami fizične invalidnosti. Dejstvo je tudi, da danes slepi in slabovidni veljajo za najbolj izobražene med invalidi, a kljub temu jih je zaposlenih le nekaj odstotkov,⁵ medtem ko imajo gluhi zaradi slabše pismenosti, pomanjkanja besednega zaklada in nezmožnosti učenja novih besed med vsemi invalidi najnižjo izobrazbo.⁶ Nabor možnosti izobraževanja in zaposlovanja za obe skupini senzorno oviranih se je do danes glede na preteklost razširil. Problematika zaposlovanja/zaposlenosti oseb s senzornimi oviranostmi pa kljub temu vztraja in glede

2 Slava Ipavic, Jože Hederih in Marija Brežnik, »Kratka zgodovina, strokovna usmerjenost ter nekateri pokazatelji uspešne rehabilitacije slušno prizadetih otrok v letih od 1963 do 1975 v Mariboru,« v: Bogo Jakopič, ur., *Jubilejni zbornik Centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem 1900–1975* (Ljubljana [s. n.], 1975), 32, 35.

3 Milan Bobinski, »Zaposlitvene možnosti za slepe in slabovidne v Sloveniji v 20. stoletju,« v: *Okrogla miza »Zaposlovanje slepih in slabovidnih v Mariboru in Sloveniji včeraj, danes, jutri« posvečena obeležitvi 60. obletnice delovanja Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Maribor. Zbornik prispevkov* (Maribor: Univerza v Mariboru, 2008), 5.

4 Bobinski, »Zaposlitvene možnosti za slepe in slabovidne v Sloveniji v 20. stoletju,« 11.

5 *Od točkopisa do eBralca: 100 let organiziranega delovanja slovenskih slepih in slabovidnih* (Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2021), 286.

6 *Zveza GNS*, pridobljeno 24. 2. 2026, <https://zveza-gns.si/iz-sveta-tisine>.

na obravnavano obdobje ni manjša, saj kljub formalnemu izenačevanju možnosti invalidov v informacijski družbi s številnimi priložnostmi za enakovredno participacijo prinaša vedno nove izzive.

Prispevek analizira možnosti poklicnega izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja oseb s senzornimi oviranostmi v obdobju socializma. Obravnava prehod od začetne usmerjenosti v pretežno ročne obrti k postopnemu vključevanju v širši spekter poklicev, vključno z intelektualnimi in humanističnimi dejavnostmi.

Pozornost je namenjena vprašanju, kako se je formalno pridobljena poklicna usposobljenost uresničevala v praksi ter v kolikšni meri je socialistični sistem omogočal vključevanje oseb s senzornimi oviranostmi na trg dela. V ospredju so vprašanja dostopnosti delovnih mest, ujemanja med izobrazbo in zaposlitvijo ter subjektivnega doživljanja zaposlitve.

Analiza temelji na arhivskem gradivu in referenčni literaturi, zlasti jubilejnih publikacijah institucij za osebe s senzornimi oviranostmi ter zapisih o življenju posameznikov.

RAZVOJ INSTITUCIONALNEGA IZOBRAŽEVANJA OSEB S SENZORNIMI OVIRANOSTMI (1945–1991)

Slepi in slabovidni ter gluhi in naglušni so bili v obdobju socializma na osnovi izobraževanja in strokovnega poklicnega usposabljanja deležni aktivnejše integracije v gospodarsko in družbeno življenje kot pred 2. svetovno vojno. Organizirane oblike obveznega in poklicnega izobraževanja ter zaposlovanja za osebe s senzornimi oviranostmi so se s postopoma sprejeto zakonodajo uveljavile na vsem današnjem prostoru Slovenije.

Takoj po vojni, leta 1946, sta bila sprejeta jugoslovanska ustava, ki je zagotavljala vzgojo in izobrazbo vsem otrokom, in zakon o sedemletnem osnovnem šolanju, ki je določal obvezno osnovnošolsko izobraževanje.⁷ Izobraževanje populacije s senzornimi oviranostmi je leta 1958 s šolsko reformo na osnovi Splošnega zakona o šolstvu postalo integralni del enotnega šolskega sistema.⁸ Po pripravljanih petih letih od leta 1953 je med letoma 1958 in 1962 prišlo do najbolj temeljite in celovite šolske reforme, ki je zajela vse stopnje šolstva, od osnovne, srednje do visoke šole in podiplomskega študija. Prinesla je tudi bistvene spremembe v organizaciji manjšinskega šolstva, na področju izvenšolskega izobraževanja in financiranja šolstva.⁹ *Splošni zakon o šolstvu*¹⁰ je bil na ravni države sprejet 25. junija

7 Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji,« 123.

8 Bobinski, »Zaposlitvene možnosti za slepe in slabovidne v Sloveniji v 20. stoletju,« 11.

9 Aleš Gabrič, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem* (Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009), 106.

10 »Splošni zakon o šolstvu,« *Uradni list FLRJ*, št. 28, 16. 7. 1958, 746–61, čl. 5.

1958 in je uzakonil enotno osemletno osnovno šolo, na srednješolski stopnji izenačil gimnazijo in strokovno šolo, na visokošolski stopnji razbil celovitost študija na tri dvoletne cikle (višji, visoki in podiplomski), uzakonil inverzijo študija, znižal zahteve za diplomu, doktorat in dosego naziva univerzitetnega predavatelja. Osnovnemu jugoslovanskemu zakonskemu aktu o šolski reformi so sledili zvezni in republiški predpisi (zakoni, odloki in priporočila) o delovanju šolstva, med njimi tudi o delu posebnih šol.¹¹ Enotni sistem vzgoje in izobraževanja so tako v skladu s splošnim zakonom o šolstvu sestavljali predšolski zavodi, osnovne šole, gimnazije, strokovne in višje strokovne šole, univerze, visoke šole in umetniške akademije, zavodi za izobraževanje odraslih in strokovno izpopolnjevanje, vajenski domovi in drugi izvenšolski vzgojni zavodi ter »posebne šole za obvezno osnovno vzgojo in strokovno izobraževanje otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju«.¹²

V temeljnih načelih *Splošnega zakona o šolstvu* so bile zapisane zahteve v skladu s političnimi spremembami po letu 1945, kar je pomenilo, da naj bi družba razvijala šolo »v korist vsestranskemu razvoju socialistične družbe in osebnosti posameznika«. S tem namenom naj bi bili izobraževalni zavodi »organizirani na načelih družbene samouprave«, smoter vzgoje in izobraževanja pa naj bi sledil graditvi novih socialističnih družbenih odnosov in oblikovanju posameznika v državljana socialistične skupnosti itd.¹³ Značilno za šolsko reformo je bilo, da je večjo veljavo kot umskemu dajala fizičnemu delu. To je pomenilo, da so večjo podporo uživale šole, ki so poučevale bodoče strokovnjake za proizvodno dejavnost. Partijski ideolog Edvard Kardelj je predlagal, da bi morali šolstvo organizirati tako, da bi dobili vse manj inteligence iz klasičnih šol, tj. gimnazij, in da bi bilo vse več absolventov šol s poudarkom na praktičnem delu: »Mislim, da bi bilo prav, če bi tudi z administrativnimi ukrepi – kjer je to potrebno – zmanjšali število gimnazij v korist strokovnih šol, zlasti pa v korist industrijskih šol, iz katerih bi izhajali strokovno visoko kvalificirani kadri, ki bi bili na nivoju srednje tehničnih kadrov.«¹⁴

Na navedenih zamišljanjih o organiziranosti šolstva so slonele tudi nove možnosti poklicnega izobraževanja in usposabljanja oseb s senzornimi oviranostmi.

Državna zakonodaja, ki je bila za republike do vzpostavitve republiških zakonov zavezujoča, je leta 1960 na ravni občin, republik in avtonomnih enot ter države z oblikovanjem družbenih skladov za šolstvo za zbiranje sredstev za gradnjo in opremo vseh vrst šol določila tudi financiranje šolstva. Vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s senzornimi oviranostmi, umeščeno v tako imenovano vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in

11 Gabrič, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, 102, 103.

12 »Splošni zakon o šolstvu,« *Uradni list FLRJ*, št. 28, 16. 7. 1958, 746–61, čl. 5.

13 Aleš Gabrič, *Šolska reforma 1954–1963* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006), 91.

14 Gabrič, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, 100.

duševnem razvoju, so vodila ministrstva, tako imenovani sekretariati za prosvedo, zdravstvo in socialno varstvo z medsebojnim sodelovanjem in usklajevanjem. Na podlagi državne zakonodaje sprejetega republiškega *Zakona o posebnem šolstvu*, ki ga je oktobra 1960 sprejela slovenska skupščina,¹⁵ so pristojna ministrstva za šolanje oseb s senzornimi oviranostmi določila predšolske, šolske in druge v ta namen organizirane oddelke; »posebne šole« ali oddelke v sestavu ustreznih zdravstvenih in socialnih zavodov. Pri tem so »posebne osnovne šole« imele enako nalogo kot splošne osnovne šole, le da so poleg splošne vzgoje in izobrazbe omogočale tudi splošno strokovno izobrazbo, kar se je odražalo tudi v njihovih temeljnih nalogah. Od splošnih šol so se »posebne šole« razlikovale tudi po tem, da je o vključitvi otrok vanje na podlagi *Pravilnika o kategorizaciji in evidenci otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju* odločalo mnenje strokovne komisije, ki so jo sestavljali zdravniki, psihologi, socialni delavci, zdravniki specialisti in pedagogi.¹⁶ *Zakon o posebnem šolstvu* je opredelil, da so »posebne šole namenjene otrokom z motnjami ali hibami v telesnem ali duševnem razvoju /.../, zaradi katerih se ne morejo vzgajati in izobraževati v rednih šolah in rednih izobraževalnih zavodih, in, da se vzgajajo in izobražujejo v posebnih vzgojnih in izobraževalnih zavodih.«¹⁷ *Zakon o posebnem šolstvu* je tako predvidel vzporedno oziroma ločeno izobraževanje otrok s senzornimi oviranostmi v specializiranih izobraževalnih zavodih.

Na osnovi navedene zakonodaje so se oblikovali specializirani, t. i. posebni zavodi na različnih ravneh: posebni zavodi za predšolsko vzgojo, posebne osnovne šole, posebne strokovne šole, posebni vzgojni in izobraževalni zavodi ter posebni šolski oddelki pod okriljem zdravstvenih ali socialnih zavodov. Specializirane, »posebne« šole so imele nalogo blažiti oziroma odpravljati motnje ter skrbeti za razvoj otrokovih nagnjenj in sposobnosti. Otroke so imele nalogo tudi usmerjati in usposabljati za prilagojeno poklicno življenje. Krepile naj bi tudi sodelovanje s starši ali skrbniki in pomagale vzpostavljati pozitiven odnos družbe do njih. Šolarji z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, torej tudi s senzornimi oviranostmi, so specializirano obvezno šolo lahko obiskovali do 17. leta. Potem so lahko nadaljevali na specializiranih, posebnih strokovnih šolah, po 18. letu pa v posebnih učnih enotah za odrasle pod okriljem posebnih strokovnih šol.¹⁸

Poklicno izobraževanje in usposabljanje oseb s senzornimi oviranostmi, gluhih in naglušnih ter slepih in slabovidnih, del tako imenovane kompleksne rehabilitacije, je v obravnavanem času v Sloveniji postalo integralni del splošnega

15 Staša Ivanec, »Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju v pravnih dokumentih v Sloveniji (1958–1980)«, *Zgodovinski časopis* 67, št. 1–2 (2013): 176.

16 Ivanec, »Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju«, 174.

17 Ibidem, 176.

18 Ibid., 174, 177.

strokovnega usposabljanja. Enotni sistem izobraževanja je za osebe s senzornimi oviranostmi tudi na srednješolski stopnji predvidel segregirano izobraževanje, torej v specializiranih zavodih s prilagojenimi pristopi in metodami poučevanja.

Proces integracije oseb s senzornimi oviranostmi, tako imenovana kompleksna rehabilitacija oziroma vključevanje v polnočutno družbo, se je v praksi začel z vstopom v šolski sistem na predšolski stopnji in nadaljeval z obvezno osnovno šolo ali v specializiranih zavodih za osebe s senzornimi oviranostmi ali v splošnih, torej večinskih osnovnih šolah. Sledila sta poklicna rehabilitacija in usposabljanje za poklic v specializiranih zavodih ali pa so izobraževanje nadaljevali v večinskih srednjih šolah. Po končani poklicni rehabilitaciji so se poskusili zaposliti, kar je pomenilo, da so se poskusili integrirati v delovno in socialno okolje. Osebe s senzornimi oviranostmi, ki se s poklicno rehabilitacijo niso zadovoljile, nekatere so se tudi že sicer vključile v večinske srednje poklicne šole, so izobraževanje nadaljevale tudi na rednih šolah visokošolske stopnje.

Nova osnova za vzgojo in izobraževanje otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, danes z otroki s posebnimi potrebami, je leta 1968 postal zakon o usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. Z njim je prenehal veljati zakon o posebnem šolstvu. Zakon o usposabljanju otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju je na novo opredelil tudi skupino teh otrok. V skladu z njim so vanjo spadali otroci z motnjami v duševnem in telesnem razvoju, otroci in mladostniki z okvaro sluha in govornimi motnjami, slepi in slabovidni, dolgotrajno bolni, rekonvalescenti, vedenjsko in osebnostno moteni ter otroci in mladostniki s kombiniranimi motnjami. Zanje so glede na vrsto motenj predvideli ustanavljanje različnih zavodov za usposabljanje, ki naj bi delovali tako samostojno kot tudi pod okriljem vzgojno-izobraževalnih, zdravstvenih ali socialnih zavodov.¹⁹ Konec šestdesetih let 20. stoletja, ko je delovalo 19 republiških zavodov za usposabljanje, so bili za osebe s senzornimi oviranostmi med njimi naslednji: Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih Ljubljana (1900), Zavod za korekcijo sluha in govora Portorož (1945), Posebna osnovna šola pri Centru za korekcijo sluha in govora v Mariboru (1962), Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani (1919), Center za rehabilitacijo in varstvo slepih v Škofji Loki.²⁰

---

19 Ibid., 181, 182.

20 Ibid., 184.

POKLICNO IZOBRAŽEVANJE GLUHIH IN NAGLUŠNIH: RAZVOJ SPECIALIZIRANIH INSTITUCIJ IN POKLICNIH PROGRAMOV

Načrtno poklicno izobraževanje in usposabljanje oseb s senzornimi oviranostmi se je začelo takoj po končani drugi svetovni vojni. Od ustanovitve poklicne šole za gluhe leta 1946 in izoblikovanja razmer v obdobju 1950 do 1967 za ustanovitev srednje poklicne šole za slepe in slabovidne je do izteka socializma denimo prišlo do sprememb predvsem v učnih načrtih in predmetnikih. Če je bil prvotno izrazit poudarek na praktičnih znanjih in manj na teoretičnih predmetih, pa so postopne šolske reforme prinesle uravnoteženost med splošno izobraževalnimi, strokovno teoretičnimi znanji in praktičnim poukom. Izobraževanje in poklicno usposabljanje oseb s senzornimi oviranostmi je v osemdesetih letih obsegalo zgodnjo »rehabilitacijo« in načrtovano predpoklicno usmerjanje že v času obveznega osnovnošolskega šolanja, sledila je vključitev v poklicno šolo oziroma poklicno usposabljanje. Vsem tem fazam je sledila integracija v delovno okolje, ki je spreminjala njihov socialni status.²¹ Zgodnja rehabilitacija, denimo gluhih in naglušnih, je bila v zgodnejšem obdobju po vojni v nekaterih delih Slovenije pereča, saj specializirane ustanove s strokovnjaki za delo z osebami s senzornimi oviranostmi niso segle v vse predele Slovenije. Tako je ob izvajanju zakona o kategorizaciji vseh oseb z oviranostmi prišlo do spoznanja, da je rehabilitacija oseb s slušnimi in govornimi oviranostmi v severnovzhodni Sloveniji ogrožena, saj zavoda v Ljubljani in Portorožu zaradi omejenih zmogljivosti nista zmogla zajeti vseh šoloobveznih. Tako so 1. oktobra 1962 v okviru Zdravstvenega doma Maribor ustanovili Center za korekcijo sluha in govora, katerega otvoritev je bila januarja 1963.²² Z njegovo ustanovitvijo se je mreža specializiranih zavodov za gluhe in naglušne v Sloveniji zaokrožila.

V urejanje in izvajanje procesa rehabilitacije so bili vpeti številni upravni organi in institucije s področja šolstva, zdravstva, socialnega varstva in skrbstva, zaposlovanja, pa tudi gospodarstva. Konec leta 1962, ko je statistika beležila v Sloveniji okoli 5 odstotkov prebivalcev z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, je bila kot organ za usmerjanje in koordiniranje rehabilitacije invalidnih oseb ustanovljena Stalna konferenca za rehabilitacijo invalidnih oseb. Sprejeta je bila tudi resolucija o rehabilitaciji invalidnih oseb, ki je opredelila, da sta kategorizacija in evidentiranje invalidne mladine stalna dolžnost socialnih in strokovnih

21 Anton Uranker, »Poklicno izobraževanje slušno prizadetih v zavodu,« v: Martina Kavčič, ur., *O položaju gluhih in naglušnih* (Ljubljana: PZI-Dan: Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, 1993), 78.

22 Ipavic, Hederih in Breznik, »Kratka zgodovina, strokovna usmerjenost ter nekateri pokazatelji uspešne rehabilitacije,« 30–32.

služb.²³ Kot sestavni del kompleksne rehabilitacije oseb s slušnimi oviranostmi so takrat metodološko za rehabilitacijo govora in sluha prepoznali rejništvo. Kot metodo so ga vpeljali z uvedbo verbotonalne metode, ki je zahtevala, da otrok čim več časa preživi v govorečem okolju.²⁴ Specialna pedagogika in psihološke vede so namreč izpostavljale pomen predšolskega obdobja za otrokov razvoj govora, zato je v tem kontekstu prevladalo prepričanje, da mora biti otrok v vzgojno-izobraževalni proces vključen od drugega leta starosti. Ker pa naj bi bilo za predšolskega otroka zavodsko okolje neprimerno, saj naj ne bi zagotavljalo zadostne družinske topline, se je bolj primerno okolje kot zavod prepoznala namestitve v rejniške družine. Na osnovi oktobra 1960 sprejetega zakona o rejništvu²⁵ so otroke sredi šestdesetih let začeli nameščati v rejniške družine, katerih starši niso živeli v bližini specializiranih izobraževalnih ustanov.²⁶

V okviru specializiranih zavodov za osebe s senzornimi oviranostmi so na osnovnošolski ravni v obravnavanem obdobju obstajale ena specializirana šola za slepe otroke in tri šole za gluhe otroke. Na srednješolski ravni so osebam s senzornimi oviranostmi bili na voljo ena posebna poklicna oziroma srednja šola za gluho mladino oziroma »slušno in govorno prizadete« ter ena posebna poklicna oziroma srednja šola za slepe in slabovidne.²⁷ Pri tem je bilo denimo v ospredju specializiranih zavodov za gluhe in naglušne prizadevanje, da bi pri otrocih ublažili in odpravili motnje v razvoju sluha in govora. Poleg tega so otroke že v času obveznega šolanja usmerjali, pripravljali in usposabljali za tista dela in poklice, ki so najbolj ustrezali njihovim psihofizičnim sposobnostim in nagnjenjem. Proti koncu obveznega šolanja je dominantna postajala skrb za poklicno in profesionalno rehabilitacijo.²⁸ Vsem trem zavodom za gluhe in naglušne je bilo skupno, da so izvajali obvezno šolanje, torej predšolsko vzgojo in osnovno šolo, avdiologopedске storitve in da so tistim otrokom s slušnimi oviranostmi, ki so se šolali v večinskih šolah, zagotavljali podporo.²⁹ Ljubljanski zavod je kot edini imel srednjo poklicno šolo z več programi; proti koncu osemdesetih let je začel s poukom

23 Ivanec, »Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju,« 178.

24 Marija Slak, »Rejništvo kot sestavni del kompleksne rehabilitacije slušno prizadetih,« v: Bogo Jakopič, ur., *Jubilejni zbornik Centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem 1900–1975* (Ljubljana [s. n.], 1975), 118.

25 Ivanec, »Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju,« 178.

26 Roza Sedmak, »Stanje v rejništvu slušno in govorno prizadetih otrok v šolskem letu 1973/74,« v: Bogo Jakopič, ur., *Jubilejni zbornik Centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem 1900–1975* (Ljubljana [s. n.], 1975), 121.

27 *Statistični letopis SR Slovenije 1975*, 366, 381. *Statistični letopis RS 1990*, 500. *Statistični letopis SRS 1967*, 438.

28 Ipavic, Hederih in Breznik, »Kratka zgodovina, strokovna usmerjenost ter nekateri pokazatelji uspešne rehabilitacije,« 35.

29 *O položaju gluhih in naglušnih v Sloveniji*, 91.

znakovnega jezika in tečaji; opravljal je tudi druge svetovalne dejavnosti³⁰ in vse do danes med zavodi ostal edini izvajalec slovenskega znakovnega jezika.

Za gluhe in naglušne je bilo takoj po drugi svetovni vojni specializirano obvezno šolanje mogoče v leta 1900 ustanovljenem ljubljanskem Zavodu za gluho mladino (zavod je bil ustanovljen pod imenom Kranjski ustanovni zavod za gluhoneme in se od leta 1997 imenuje Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana (ZGNL), v portoroški Gluhonemnici za Slovensko primorje, danes Centru za komunikacijo sluha in govora Portorož,³¹ ter od leta 1962 tudi v Centru za sluh in govor Maribor, danes Centru za sluh in govor Maribor.³² Ljubljanski Zavod za gluho mladino je 23. marca 1946 ustanovil skladno z novo politično usmeritvijo še »posebno« poklicno šolo za gluho mladino. Tako imenovana posebna šola za učence v gospodarstvu, kjer so se gluhi učili obrti, pa je pri zavodu delovala že od leta 1937.³³ Poleg tega je leta 1948 pridobil še zavodske delavnice, tako imenovane Učne delavnice, ki so bile ustanovljene maja 1948 s podržavljenjem tiskarne graverskega mojstra Cirila Sitarja, nekdanjega gojenca zavoda. V Učnih delavnicah se je mladina s slušnimi in govornimi oviranostmi poleg v številnih državnih/družbenih obratih in zasebnih obrtniških delavnicah praktično poklicno usposabljala in zaposlovala, medtem ko je v poklicni šoli, do leta 1970 imenovani Vajenska šola, pridobivala teoretično znanje.³⁴

Učne delavnice so v obdobju 1952–1964 delovale kot finančno samostojen zavod; leta 1964 pa so spet prišle v sestavo ZGNL kot organizacijska enota. Od 1. januarja 1962 so poslovale kot »invalidske« delavnice za profesionalno »rehabilitacijo« in zaposlovanje gluhih.³⁵

Namen Učnih delavnic, ki so do leta 1953 imele tiskarno, litografijo, knjigovoznico in damsko šivalnico, je bil poklicno in delovno usposobiti gluhe in naglušne za delo v posameznih poklicih.

Poklicna šola za gluho mladino v Ljubljani oziroma Vajenska šola se je leta 1970 preimenovala v Poklicno šolo; v šolskem letu 1982/83 pa je dobila ime Center za rehabilitacijo sluha in govora. Današnji Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana (1997–), ki se je v obdobju 1964–1993 imenoval Zavod za usposabljanje slušno

30 SI AS 2061, t. e. 223, a. e. 223/XII/134, Letni delovni načrt za šolsko leto 1988/89. Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih Ljubljana, TOZD Center za rehabilitacijo govora in sluha, 7.

31 Bojana Globačnik, »Povezanost zavodov za gluhe z razvojem logopedije na Slovenskem,« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 293.

32 Zdravko Kvržič, »Od ustanovitve gluhonemnice do Zavoda za gluhe in naglušne: 123 let izobraževanja gluhe in naglušne mladine v Ljubljani,« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 347.

33 *Publikacija – splošno | Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana*, pridobljeno 2. 3. 2026, <https://zavod.splet.arnes.si/publikacija-splosno/>.

34 Ivan Kovač, »Razvoj zavodov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih,« v: Bogo Jakopič, ur., *Jubilejni zbornik centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem (1900–1975)* (Ljubljana [s. n.], 1975), 17.

35 Kvržič, »Od ustanovitve gluhonemnice,« 342, 356.

in govorno prizadetih Ljubljana, v obdobju 1993–1997 pa Zavod za usposabljanje slušno in govorno motenih Ljubljana, je med tremi specializiranimi slovenskimi zavodi za gluhe in naglušne vse do danes ostal edini z izvajanjem srednješolskih programov. Kandidati za vpis na srednjo poklicno šolo ZGNL so prihajali iz vseh treh specializiranih zavodov za osebe s senzornimi oviranostmi.

V osemdesetih letih 20. stoletja je ZGNL v poklicni srednji šoli, v enoti Center za rehabilitacijo sluha in govora, denimo izvajal naslednje programe: strojništvo, tekstilna tehnologija, obdelovanje lesa, tiskarstvo po srednjem vzgojno-izobraževalnem programu in po skrajšanem vzgojno-izobraževalnem programu.³⁶ Poklicno izobraževanje in usposabljanje dijakov s senzornimi oviranostmi se je izvajalo načrtno in timsko, kar je pomenilo, da so svetovalni in strokovni delavci ZGNL učencem zadnjih razredov osnovne šole in staršem ponujali obširne informacije o poklicih in možnostih vpisa tako v zavodski srednji poklicni šoli kot tudi o poklicih in možnostih vpisa na večinskih srednjih poklicnih šolah.

Ker je bil cilj tako imenovane rehabilitacije pri mladini s slušnimi oviranostmi čimprejšnja vključitev v slišče okolje in usposobitev za življenje v njem, si je šola oziroma zavod štel za uspeh, če se je mladini s slušnimi oviranostmi uspelo usposablјati v delovnih razmerah večinske družbe in se vključiti v običajne poklicne šole.³⁷

Tako imenovana kompleksna rehabilitacija je prinašala uspehe, saj se je število intelektualno in komunikacijsko sposobnih gluhih in naglušnih iz leta v leto povečevalo. Posledično se je vse več absolventov, ki so končali poklicno šolanje na ZGNL, odločalo šolanje nadaljevati na peti stopnji na večinskih srednjih šolah. Značilno za absolvente srednje poklicne šole ZGNL je bilo, da so bili po zaključku dobro usposobljeni in v zaposlitvi tudi uspešni. Reforma srednjih šol po letu 1981, ki je ukinila periodično organizirano poklicno šolo in uvedla kontinuirano celoletno srednjo poklicno šolo, spreminjala pa je tudi organizacijo praktičnega pouka, je imela pozitivne posledice na možnosti integracije mladine s slušnimi oviranostmi. Uvedla je možnost proizvodnega dela v podjetjih, v proces katerega je zavodska poklicna šola aktivno posegala; pripravila je tako gluhe z usposabljanjem za bodoče delo kot podjetje na specifičnost komuniciranja z gluhihimi. Na ta način je zavodska poklicna šola lahko absolventom zagotovila pripravništvo in zaposlitev ter jim v primeru težav pomagala tudi še kasneje.³⁸

36 SI AS 2061 Zavod Republike Slovenije za šolstvo, t. e. 142, Poročilo o realizaciji letnega delovnega načrta ZUSGP Ljubljana, TOZD Center za rehabilitacijo sluha in govora za šolsko leto 1987/88, 1, 8, 9.

37 Ipavic, Hederih in Breznik, »Kratka zgodovina, strokovna usmerjenost ter nekateri pokazatelji uspešne rehabilitacije,« 35.

38 Uranker, »Poklicno izobraževanje slušno prizadetih v zavodu,« 78.

Tudi mariborski Center za rehabilitacijo sluha in govora se je sredi sedemdesetih let lahko pohvalil, da je večina učencev s slušnimi oviranostmi, ki je končala obvezno šolanje pri njih, poklicno šolanje nadaljevala v večinskih šolah. Tako so od petnajstih dijakov takrat le štirje poklicno šolanje nadaljevali pod posebnimi, prilagojenimi pogoji, na specializirani šoli za gluhe in naglušne ZGNL, in sicer so se tri dekleta izobraževale za šivilje in en fant za peka. Večina pa se jih je usposabljala za poklic v podjetjih pod običajnimi pogoji in v roku dokončala poklicne šole: štirje so se izobraževali za poklic tehničnega risarja, dva za kemijskega laboranta tehnika, eden za orodjarja, eden za peka in eno dekle za šiviljo. Absolventi mariborskega Centra za rehabilitacijo sluha in govora so se v enakem obdobju usposobili in zaposlili tudi v naslednjih poklicih: orodjar, strugar, strojni ključavničar, varilec, vodovodni inštalater, parketar, pečar, pleskar, mesar, kuhar, pek, reprofotograf, pismonoša, delavec v tovarni, knjigovez, tehnični risar, prodajalec, kuharica, krojačica, šivilja, gospodinja.³⁹

Nabor poklicev za mladino s slušnimi oviranostmi je kljub razširjeni izbiri tudi še v tranzicijskem obdobju, na prehodu iz socializma v kapitalizem, ostajal ozek. Na izbiro jim je bila precej omejena paleta poklicev do četrte stopnje zahtevnosti, medtem ko so podjetja zaradi prestrukturiranja in prilagajanja spremenjenemu okolju že iskala za svoj razvoj specifični in ključni kader z višjo izobrazbo.⁴⁰ Vpis gluhih in naglušnih na poklicne šole je na pragu devetdesetih let razkrival, da so se gluhi najpogosteje odločali za poklice v grafični, tekstilni, mizarski in kovinarski stroki.⁴¹

POKLICNO IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE SLEPIH IN SLABOVIDNIH: INSTITUCIONALNI OKVIR IN POKLICNE MOŽNOSTI

Poklicno izobraževanje in usposabljanje slepih in slabovidnih, ki se jih je vse do srede šestdesetih let, ne glede na stopnjo okvare vida, označevalo za slepe,⁴² se je v socialističnem obdobju razvijalo podobno kot pri gluhih in naglušnih. Šolali so se tako na specializiranih kot tudi na večinskih izobraževalnih institucijah. Izven specializiranih izobraževalnih institucij za slepe in slabovidne se jih

39 Ipavic, Hederih in Breznik, »Kratka zgodovina, strokovna usmerjenost ter nekateri pokazatelji uspešne rehabilitacije,« 36, 37.

40 Tatjana Dolinšek in Čedomir Fabjan, »Invalidsko podjetje – njegova vloga in pomen za usposabljanje in zaposlovanje slušno prizadetih oseb,« v: Martina Kavčič, ur., *O položaju gluhih in naglušnih* (Ljubljana PZI-Dan: Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, 1993), 85.

41 Uranker, »Poklicno izobraževanje slušno prizadetih v zavodu,« 77.

42 Andreja Krivic, *Čutim, vidim, zmorem ...: prostor tudi za slepe in slabovidne* (Ljubljana: Študentska založba, 2008), 31.

je do osemdesetih let na srednje-, višje- in visokošolski ravni v Sloveniji in drugih republikah nekdanje Jugoslavije šolalo približno 15 odstotkov, v osemdesetih letih pa se je ta delež povečal na 25 odstotkov.⁴³

Osrednja specializirana institucija, ki je izvajala prilagojene vzgojno-izobraževalne programe na osnovnošolski in predšolski ravni, je bil od uvedbe enotnega izobraževalnega sistema današnji Center Iris – Center za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne (2016–). Center Iris, ki je v obdobju socializma nosil imeni Zavod za slepe (1946–1965) in Zavod za slepo in slabovidno mladino (1965–2016), je predmetnik in učni načrt dobil leta 1969. Z multi- in interdisciplinarnim pristopom je izvajal usposabljanje in izobraževanje slepih in slabovidnih otrok, ponujal sistematično pomoč in podporo ter svetovanje prek mobilne službe specialnih in rehabilitacijskih pedagogov, tako imenovane tiflopedagoške službe, tudi tistim slepim in slabovidnim učencem, ki so se šolali v svojem lokalnem šolskem okolju. Ena od pomembnih nalog Centra Iris v obravnavanem obdobju je bilo tudi poklicno usmerjanje učencev.⁴⁴ V informiranje o poklicni usmeritvi so bili v osemdesetih letih tako vključeni učenci od 5. do 8. razreda, učenci 8. razreda pa so glede na poklicno izbiro opravljali tudi enotedensko delovno prakso in se glede na zmožnosti in interes vključevali v interesne dejavnosti. Pri poklicnem informiranju in usmerjanju učencev so takrat sodelovali še medobčinska društva slepih in slabovidnih in njihova krovna organizacija Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, Center slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika Škofja Loka, skupnosti za zaposlovanje, občinska socialna skrbstva, podjetja, ki so ponujala možnost praktičnega usposabljanja, in podjetja, ki so omogočala ogleda delovnih procesov.⁴⁵

Center Iris pa je z novim aktom o ustanovitvi leta 2004 postal edina nacionalna specializirana izobraževalna institucija v državi z izvajanjem vzgojno-izobraževalnih programov za slepe in slabovidne otroke in mladostnike od predšolskega obdobja do zaključka srednje šole.⁴⁶ Ministrstvo za šolstvo in šport je kot ustanovitelj leta 2004 namreč priključilo dotedanjo edino specializirano srednjo poklicno šolo za slepe in slabovidne, celotni izobraževalni del Centra slepih in slabovidnih Škofja Loka, zaradi premajhnega števila dijakov k Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Slednji je pod novim imenom začel

43 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino Zgodovinski oris 1919–1989, 12.

44 SI AS 2061, t. e. 135, a. e. 135/VI/34, Poročilo o stanju in problematiki Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana 1980/81.

45 SI AS 2061, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, t. e. 142, Letno zaključno poročilo o uresničevanju vzgojno-izobraževalnega dela OŠ za šolsko leto 1987/88. Zavod za slepo in slabovidno mladino, Ljubljana, 22, 23.

46 »Zgodovina zavoda za slepe, danes Center IRIS,« *Zgodovina; Center IRIS*, pridobljeno 7. 5. 2023, <https://center-iris.si/o-nas/zgodovina/>.

tako izvajati tudi programe srednjega strokovnega in poklicnega izobraževanja, dejavnost Centra slepih in slabovidnih Škofja Loka pa se je skrčila na oskrbo starejših.⁴⁷

Center Iris je tudi že pred uvedbo enotnega sistema izobraževanja, torej pred letom 1958, izvajal poklicno izobraževanje. Denimo leta 1954 je imel pletarsko in gospodinjsko šolo, tečaje za slepe telefoniste, tečaje za strojepisje in tečaje za ženska ročna dela. Gojenci so obiskovali tudi zunanje večinske šole, npr. učiteljišče, višjo gimnazijo in glasbeno srednjo šolo. Nekateri so se odpravili tudi v Zemun v Srbijo na šolanje za fizioterapevte.⁴⁸

Pogoji za ustanovitev specializirane poklicne srednje šole, šole za usposabljanje in »rehabilitacijo« za slepe in slabovidne, so se po drugi svetovni vojni, v letih 1950–1964, postopoma oblikovali v Domu slepih v Strahlovem gradu v Stari Loki pri Škofji Loki. Dom slepih v Škofji Loki je sicer od leta 1937 zagotavljal družbeno skrb za odrasle slepe, kmalu po vojni pa se je začel razvijati v smeri združevanja varstvene, delovnoterapevtske in izobraževalne funkcije. Do leta 1950 so vzpostavili ščetarsko, metlarsko in pletarsko delavnico. Ščetarska, pletarska in metlarska delavnica, ki so bile namenjene delovni terapiji oskrbovancev, so do leta 1954 dobile novo zgradbo. Za te nove pridobitve, ki so osebam z okvaro vida omogočale dostojnejše in bolj polno življenje, se je zavzel Anton Kržišnik, prvi minister za socialno politiko pri Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije. Z dograditvijo nove zgradbe je prostor dobila tudi šola za učence v gospodarstvu. Vajensko šolo oziroma poklicno šolo za učence v gospodarstvu, ki je začela delovati leta 1950, so zaradi reorganizacije v letu 1960/61 opustili. Šola za učence v gospodarstvu so leta 1962 nasledile samostojne, tako imenovane invalidske delavnice za usposabljanje slepih za delo v industriji.⁴⁹ Dom slepih, ki je ohranil le varstveno funkcijo, in invalidske delavnice so se leta 1964 združile v center za rehabilitacijo in varstvo slepih z imenom Center slepih v Škofji Loki.⁵⁰

Dotedanje usposabljanje slepih in slabovidnih so z uvedbo novih dejavnosti teoretično in praktično nadgradili. Današnji Center slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka (CSS, 2004–) je sredi šestdesetih let 20. stoletja postal edini

47 *Zgodovina – Center slepih in slabovidnih Škofja Loka*. VAČ – Virtualna Čitalnica, pridobljeno 21. 2. 2025, https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=1335645&refCode=SI_ZAL_%C5%A0KL/0397&type=&subId=&subLink=.

48 *Od točkopisa do eBralca*, 284.

49 Peter Confidenti in Mimi Breznik, »Dom slepih v Stari Loki,« v: Vekoslav Mlekuž, ur., *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije* (Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969), 138–47.

50 Lidija Bajt in Mihaela Tavčar, *Primerjalna analiza zaposlovanja slepih in slabovidnih oseb, ki so se usposabljali v Centru slepih in slabovidnih »Dr. Anton Kržišnik« Škofja Loka* (diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, 1982), 10.

specializirani zavod v Sloveniji za poklicno usposabljanje, zaposlovanje in domsko varstvo oseb z okvaro vida.⁵¹

Poklicna rehabilitacija slepih in slabovidnih, ki je pomenila poklicno usposabljanje ter usmerjanje v poklic, je bila ena najpomembnejših dejavnosti CSS Škofja Loka. Oddelek za rehabilitacijo se je pravzaprav reorganiziral v vzgojno-izobraževalni oddelek. Če je pred tem šlo za prekvalifikacijo delovnih invalidov v drugo delovno področje, je zdaj na usposabljanje in izobraževanje za poklic začelo prihajati vse več mladih iz Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani in drugih večinskih osnovnih šol, ki so potrebovali prilagojeno šolanje zaradi okvar vida. Poudarek je bil na usposabljanju za poklic in priučevanju za delo v proizvodnji, in sicer za tiste poklice, ki so jih potem v praksi tudi lahko opravljali, ter za takšna delovna mesta, kjer se je njihova produktivnost lahko približala ali izenačila s produktivnostjo videčih.⁵² CSS Škofja Loka je vzgojo in izobraževanje izvajal v poklicni administrativni šoli in šoli za telefoniste. Poleg tega je imel več odsekov in delavnice. V poklicni administrativni šoli so se dijaki usposabljali za delo na teleprinterju in hišnih telefonskih centralah različnih tipov, medtem ko so se v šoli za telefoniste slepi izobraževali za delo v različnih tipih telefonskih central, slabovidni pa tudi za delo na teleprinterju. V odseku za priučevanje so se priučevali za delo v kovinski in lesni stroki ter za različna industrijska dela. Delavnica za delo pod posebnimi pogoji pa je bila namenjena tistim, ki se zaradi stopnje okvare vida niso mogli zaposliti v rednem delovnem razmerju. Odsek za socialno rehabilitacijo in prekvalifikacijo je bil namenjen izobraževanju kasneje oslepelim, saj je bilo zanje značilno, da so imeli pri prilagajanju večje težave. V odseku za tiflopedagoško pomoč pa so zagotavljali podporo in pomoč slepim in slabovidnim dijakom, ki so se izobraževali v rednih, večinskih šolah, njihovim staršem in pedagogom. Tiflološka mobilna služba je denimo v letu 1980/81 spremljala dijake, ki so se izobraževali v gimnazijah, srednjih zdravstvenih šolah, šolah za prodajalce, v srednjih ekonomskih šolah, v šoli za knjigoveza, v poklicni lesni šoli ter kmetijski srednji šoli. CSS Škofja Loka je v osemdesetih letih, ko se je začelo kazati, da je za slepe in slabovidne obetaven poklic programerja, začel sodelovati s takratnim Izobraževalnim centrom IBM v Radovljici zaradi usposabljanja v računalništvu.⁵³

CSS Škofja Loka si je z izvajanjem poklicnega usposabljanja, zaposlovanja in domskega varstva pridobil status posebnega zavoda. Ker je prvotno imel le varstveno funkcijo, je zaradi razširitve svoje dejavnosti v drugi polovici sedemdesetih let klical po rekonstrukciji. V letu 1979 so dogradili šolo, internat, telovadnico

51 *Zgodovina – Center slepih in slabovidnih Škofja Loka*, pridobljeno 21. 2. 2025, <https://www.css-sl.si/css-skofja-loka/zgodovina/>.

52 Bajt in Tavčar, *Primerjalna analiza zaposlovanja slepih in slabovidnih oseb*, 18.

53 *Ibid.*, 18, 21.

in bazen ter objekt splošnega socialnega zavoda za varstvo odraslih za potrebe občine Škofja Loka in potrebe slepih in slabovidnih iz Slovenije.⁵⁴ Center v Škofji Loki je takrat postal enovita organizacija in je vključeval Dom oskrbovancev, srednjo šolo in invalidske delavnice. Invalidske delavnice oziroma proizvodni oddelki s prilagojenim načinom in tehnologijo proizvodnje so zaposlovali osebe z okvaro vida in tudi druge osebe. Domskega varstva so bili slepi in slabovidni iz Slovenije in nameščeni iz Škofje Loke deležni na oskrbnem oddelku; odrasli v novozgrajenem objektu splošnega socialnega zavoda, mladi na usposabljanju pa v internatu za mladino.⁵⁵

Center slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka, poseben javni socialno-varstveni zavod s tradicijo, ki skrbi za odrasle slepe in slabovidne ter starejše, je po letu 1945 do danes večkrat spremenil ime. Na pragu 21. stoletja se je preoblikoval. Invalidske delavnice so leta 2000 postale samostojno podjetje; izobraževalni del centra, torej srednja poklicna šola, pa je bila ukinjena, saj so jo z letom 2004 pridružili Centru Iris.⁵⁶

Večina slepih in slabovidnih je v socialistični Sloveniji šolanje po obveznem osnovnošolskem izobraževanju nadaljevala na specializirani srednji šoli, na Centru za slepe in slabovidne v Škofji Loki,⁵⁷ in sicer v programu telefonist in administrator. Usposabljali so se tudi za lažja montažna dela in za poklic ščetarja in metlarja ter za delo v kovinarski in lesni stroki. V drugi polovici sedemdesetih let se je na srednji šoli v Škofji Loki za poklic administratorja denimo usposabljalo 28 odstotkov dijakov, za telefonista 35 odstotkov, za delo v kovinski stroki se jih je priučevalo 12,5 odstotka, za metlarja 3,5 odstotka, za delo v lesni stroki 1,75 odstotka, za telefonista 17,5 odstotka, na socialni rehabilitaciji pa je bilo 1,75 odstotka oseb. V prvi polovici sedemdesetih let, ko so se usposabljali oziroma priučevali tudi še za ščetersko in pletarsko obrt ter tiflopedagoško pomoč, pa se je za poklic administratorja usposabljalo kar 59 odstotkov dijakov.⁵⁸ Leta 1987/88, ko je 15 učencev zaključilo obvezno šolanje na Centru Iris, jih je večina, kar 13, izobraževanje nadaljevala na CSS v Škofji Loki: v srednješolski program telefonista se jih je vpisalo pet, v program administratorja trije, pet pa se jih je usposabljalo za delo.⁵⁹

Poleg nadaljevanja izobraževanja na specializirani srednji šoli za slepe in slabovidne pa so se slepi in slabovidni vključevali v večinske srednje šole. Vpisovali

---

54 Ibid., 13.

55 Ibid., 16.

56 *Zgodovina – Center slepih in slabovidnih Škofja Loka.*

57 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino Zgodovinski oris 1919–1989, 12.

58 Bajt in Tavčar, *Primerjalna analiza zaposlovanja slepih in slabovidnih oseb*, 16.

59 SI AS 2061, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, t. e. 142, Letno zaključno poročilo o uresničevanju vzgojno-izobraževalnega dela OŠ za šolsko leto 1987/88. Zavod za slepo in slabovidno mladino, Ljubljana, 22, 23.

so se na kovinarske, gostinske, trgovske in družboslovne srednje šole.⁶⁰ V letu 1987/88 sta le dva učenca, ki sta zaključila obvezno šolanje na Centru Iris, nadaljevala izobraževanje na običajni srednji šoli, en učenec se je vpisal v program elektrotehnik in eden v program kovinar.⁶¹ Usmerjeno izobraževanje iz obdobja 1981–1987 je za mladino s senzornimi oviranostmi širilo nabor poklicnih možnosti, saj je z zakonom dopuščalo prilagajanje vsebin in metod dela. Na srednji zdravstveni šoli so se denimo slepi in slabovidni lahko usposobili po dve- ali štiriletnem programu z dodatnim tečajem za maserja za delo na področju fizioterapije.⁶² Pojavila se je tudi možnost študija fizioterapije na Višji šoli za zdravstvene delavce v Ljubljani.⁶³ Ko so leta 1988 dveletni program ukinili, so bili znova prisiljeni oditi na šolanje za maserja v Beograd v Srbijo. Možnosti usposabljanja slepih in slabovidnih za poklice, ki so bili globalno priznani kot primerni zanje, so se s tem v slovenskem prostoru skrčile.⁶⁴

Tisti slepi in slabovidni, ki so si želeli pridobiti še več znanj, pa so se poskušali vključiti tudi na visokošolske šole. S tehnološkim napredkom, ki jim je prinašal najrazličnejše specializirane pripomočke, jim je visokošolski študij sčasoma postajal vse bolj dosegljiv. Če so do leta 1974 univerzitetni študij zaključili štirje slepi, pa je že sredi sedemdesetih let na fakultetah v Sloveniji študiralo vse več slepih in slabovidnih, v osemdesetih letih pa je študiranje slepih in slabovidnih na fakultetah postajalo že množično. Slepi in slabovidni so se pogosto odločali za humanistične študije, kot so socialni in pedagoški delavec, pravnik, psiholog, računalničar informatik ...⁶⁵

Pri usmerjanju slepih in slabovidnih v poklice je, kot že omenjeno, sodelovalo več institucij, in sicer komisija za šolanje in rehabilitacijo, Center slepih in slabovidnih Škofja Loka, Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, Zavod za zaposlovanje. Pri tem so prizadevanja vseh šla v tiste poklice, za katere se je kazala možnost zaposlitve.⁶⁶

60 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino Zgodovinski oris 1919–1989, 12. Ivan Bizant, »Center za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije v Škofji Loki,« v: Vekoslav Mlekuž, ur., *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije* (Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969), 152, 156.

61 SI AS 2061, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, t. e. 142, Letno zaključno poročilo o uresničevanju vzgojno-izobraževalnega dela OŠ za šolsko leto 1987/88. Zavod za slepo in slabovidno mladino, Ljubljana, 22, 23.

62 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino Zgodovinski oris 1919–1989, 12.

63 Bajt in Tavčar, *Primerjalna analiza zaposlovanja slepih in slabovidnih oseb*, 10.

64 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino Zgodovinski oris 1919–1989, 12.

65 *Od točkopisa do eBralca*, 284.

66 Bajt in Tavčar, *Primerjalna analiza zaposlovanja slepih in slabovidnih oseb*, 10.

ZAPOSLOVANJE OSEB S SENZORNIMI OVIRANOSTMI: MED INSTITUCIONALNO PODPORO IN OMEJENIMI MOŽNOSTMI

Zaposlitev, ki zagotavlja materialno in socialno varnost, finančno neodvisnost in samostojnost, preživetje in dostojanstvo ter pomembno vpliva na kvaliteto posameznikovega življenja, pomeni enega glavnih pogojev za integracijo v družbo. Z vidika socialnega vključevanja je tudi izjemno pomembna, saj vključevanje v delovno skupnost predstavlja enega ključnih dejavnikov integracije kot tudi reintegracije v družbo.⁶⁷

Tako kot so se po 2. svetovni vojni na vsem današnjem prostoru Slovenije za osebe s senzornimi oviranostmi uveljavile organizirane oblike izobraževanja, so se uveljavile tudi organizirane oblike zaposlovanja.⁶⁸ Organizacije, ki zastopajo interese oseb s senzornimi oviranostmi in od svoje ustanovitve skrbijo za zadovoljevanje njihovih potreb in izvajanje posebnih socialnih in drugih programov ter njim posebej prilagojenih storitev, leta 1946 ustanovljena Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije (ZDSSS), pravna naslednica pred tem ukinjenega Društva slepih (1920), ter Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije (ZDGNS, 1931) in druge organizacije, ki se ukvarjajo z osebami s senzornimi oviranostmi, so po letu 1945 uporabljale geslo: »Nočemo miloščine, hočemo delo.« V ospredju je bila želja, da si osebe s senzornimi oviranostmi same zagotovijo socialno in ekonomsko varnost ter pridobijo samozavest in vključevanje v delovno in bivalno okolje. Vzpostavljane možnosti za zaposlitev oseb s senzornimi oviranostmi je poleg reševanja socialnih problematik in področja izobraževanja postalo ena ključnih nalog omenjenih interesnih združenj.⁶⁹ S pospešeno industrializacijo se je v petdesetih letih začelo pospešeno zaposlovanje oseb s senzornimi oviranostmi v industriji, slepih in slabovidnih še posebej pri embalaranju raznih izdelkov in na hišnih telefonskih centralah, medtem ko se je zaposlovanje v pletarski obrti in ščetarstvu zaradi konkurence industrijskih izdelkov opuščalo. Aprila 1970 je pri urejanju zaposlovanja slepih in slabovidnih v veljavo stopil tudi zakon o zaposlovanju slepih invalidnih oseb (ZZSIO), ki je zagotavljal prednostno zaposlovanje slepih in slabovidnih na delovna mesta telefonistov. Po tem zakonu so bila podjetja in druge organizacije vse do začetka izvajanja kvotnega sistema zaposlovanja invalidov iz 62. člena zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI z dne 25. 4. 2004) dolžni na izpraznjena in novo odprta delovna mesta telefonistov v prvi vrsti zaposlovati usposobljene slepe invalidne osebe.⁷⁰

67 *Od točkopisa do eBralca*, 270.

68 Bobinski, »Zaposlitvene možnosti za slepe in slabovidne v Sloveniji v 20. stoletju,« 11.

69 *Ibid.*

70 *Od točkopisa do eBralca*, 77.

Na območju mariborskega društva slepih in slabovidnih je denimo prišlo do zaposlitve prvih telefonistov v letih 1953 in 1954. V letih 1957 in 1958 pa se je v mariborskih podjetjih zaposlilo že večje število slepih, ki so bili doma z območja celotne Slovenije. V začetku leta 1960 so se v Splošni bolnici Maribor in Zdravstvenem domu Maribor ter kasneje v slovenjegraški bolnišnici zaposlili absolventi šole za fizioterapevte, ki so se šolali v Beogradu.⁷¹ Zaposlenost oseb s senzornimi oviranostmi je postopoma naraščala. Na območju mariborskega društva je bilo leta 1958 zaposlenih 27 oseb z okvaro vida, leta 1978 74, leta 1980 pa že od 100 do 120 slepih in slabovidnih.⁷²

Poleg prednostnega zaposlovanja slepih in slabovidnih na delovna mesta telefonistov so se slepi in slabovidni v socialističnem obdobju zaposlovali tudi kot industrijski delavci v proizvodnji kovinarske, lesarske, živilske, elektro stroke (monter, strugar, stiskalec, vrezovalec navojev, kovinar, voznik dvigala, delavec na traku, embalaranje, metlar, ščetar, lesar, nakladalec, pek, mesar, skladiščnik). Zaposlovali so se tudi v storitvenih dejavnostih, bili so čistilci, kuharji, natararji, prodajalci, komercialisti, obrtniki, fizioterapevti in maserji; zaposlovali so se tudi na delovna mesta humanističnih strok, bili so administratorji, ekonomski tehniki in ekonomisti, organizatorji dela in izobraževanja, knjižničarji, uredniki, novinarji, učitelji, glasbeniki, raziskovalci, socialni delavci, specialni pedagogi, psihologi, pravniki, germanisti, sociologi, programerji informatiki. Pogosto so tudi kmetovali.⁷³

Na področju zaposlitvenih možnosti je že sicer, še zlasti pa za populacijo s senzornimi oviranostmi, vedno nove izzive prinašal tehnični in tehnološki napredek. Poklic telefonista, ki je zagotavljal prednostno zaposlovanje, je sčasoma izgubljal priljubljenost, v razmerah informatizacije družbe je začel izumirati. Tudi zaposlovanje v pletarski obrti in ščetarstvu, ki sta bila že v obdobju med obema vojnama prepoznana kot najprimernejša poklica za slepe, je bilo skoraj opuščeno. Slepe in slabovidne se je zato usmerjalo v poklice, ki so bolj ustrezali potrebam časa in za katere je bilo prepoznano, da bi jih lahko opravljali. Tako se jih je vse bolj začelo usmerjati v intelektualno zahtevnejše in humanistične poklice.⁷⁴

V kontekstu povedanega se kot vprašanje postavlja, v kolikšni meri so slepi in slabovidni poklic, za katerega so se izobrazili oziroma usposobili, tudi opravljali. Raziskava, opravljena med slepimi in slabovidnimi, ki so se v sedemdesetih letih 20. stoletja usposabljali v Centru v Škofji Loki, je pokazala, da je poklic, za katerega so se odločili, opravljala večina (82 odstotkov). Delo telefonistov, katerih zaposlovanje je bilo prednostno, je opravljalo več oseb, kot se jih je zanj usposobilo,

71 Bobinski, »Zaposlitvene možnosti za slepe in slabovidne v Sloveniji v 20. stoletju,« 11.

72 Ibid., 12.

73 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino Zgodovinski oris 1919–1989, 12.

74 Bajt in Tavčar, *Primerjalna analiza zaposlovanja slepih in slabovidnih oseb*, 9, 10.

delo administratorja pa manj. Absolventi Centra v Škofji Loki so se zaposlovali tudi na delovnih mestih, kot je hišnik, opravljali so tudi dela na tekočem traku in v montaži. Raziskava je tudi pokazala, da se je zaposlovanje slepih primerjalno s slabovidnimi povečevalo⁷⁵ in da se je večina, 77 odstotkov, na delovnem mestu dobro počutila in ni imela težav. Če pa so jih že imeli, so bile povezane s psihično napornim delom in obremenitvami, s slabimi odnosi in neprimernimi razmerami dela. Kljub temu je bila manj kot polovica slepih in slabovidnih, 47 odstotkov, z izbiro poklica zadovoljna in bi jih 53 odstotkov izbralo drug poklic, če bi imeli to možnost. Spremembe poklica so si še zlasti želeli telefonisti. Ženske so se predvsem videle v poklicu šivilje, glasbene pedagoginje, vzgojiteljice, turistične vodnice, socialne delavke in administratorke. Moškim pa so bili blizu poklici, kot so strojni tehnik, programer, radijski napovedovalec, tonski tehnik, strojevodja in zidar. Z delom slepih in slabovidnih so bili delodajalci skoraj stodontotno zadovoljni; menili so tudi, da so dovolj usposobljeni.⁷⁶

Gluih in naglušni, katerim je bila dostopna zvečine izobrazba do četrte stopnje, so se najpogosteje zaposlili v poklicih kovinske in lesne stroke, v tekstilni industriji, storitvenih dejavnostih (prodajalec, mesar, kuharica, krojačica, šivilja, kuhar, pek), grafični in časopisno-založniški dejavnosti.⁷⁷

Gluih in naglušni so imeli na izbiro precej ozko paleto poklicev in nizka izobrazba je z vstopom v samostojno Slovenijo in s prehodom v kapitalizem začela predstavljati vse večjo težavo pri zaposlovanju, saj so podjetja s prestrukturiranjem iskala višje- in visokošolsko izobražen kader.⁷⁸ Osrednje in največje invalidsko podjetje za zaposlovanje oseb s slušnimi oviranostmi v Sloveniji je bilo na začetku tranzicijskega obdobja podjetje DAN, ki je s statusnim preoblikovanjem in prestrukturiranjem nasledilo z letom 1948 ustanovljene Učne delavnice Zavoda za gluhe in naglušne Ljubljana, t. i. gospodarski del zavoda z enoto Učne delavnice in INDES, kjer so bile zaposlene osebe s slušnimi oviranostmi. Podjetje je takrat za notranje prestrukturiranje oblikovalo podjetniški inkubator, s katerim so iskali nove proizvodne in storitvene programe. Zaradi poklicnega usposabljanja in zaposlovanja oseb s slušnimi oviranostmi se je v novih okoliščinah začelo usmerjati v dobičkonosno pridobitno dejavnost.⁷⁹ Z zaostrovanjem razmer pri usposabljanju in zaposlovanju invalidov, vključno oseb s senzornimi

75 Ibid., 55.

76 Ibid., 42–54.

77 Ipavic, Hederih, Brežnik, »Kratka zgodovina, strokovna usmerjenost ter nekateri pokazatelji uspešne rehabilitacije,« 36, 37.

78 Dolinšek in Fabjan, »Invalidsko podjetje,« 85.

79 Dragica Bac, Jasna Bauman in Karl Destovnik, »Problemi zaposlovanja slušno prizadetih pod posebnimi pogoji ter kadrovskega prestrukturiranja,« v: Martina Kavčič, ur., *O položaju gluhih in naglušnih v Sloveniji: zbornik prispevkov s konference v Portorožu* (Ljubljana: PZI-Dan: Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, 1993), 80–84.

oviranostmi, so bili prisiljeni iskati nove programe in ukrepe za širjenje možnosti za zaposlitev. Tako so nastajala nova invalidska podjetja.

USPEŠNE ZGODBE SLEPIH IN SLABOVIDNIH: IZOBRAŽEVANJE, ZAPOSILITEV IN DRUŽBENA AKTIVNOST

Slepi in slabovidni sodijo med najbolj izobražene med invalidi, vendar ostaja njihova stopnja zaposlenosti še vedno nizka. Kljub temu so mnogi posamezniki uspeli razviti bogate karijerne poti in aktivno prispevati k družbi. V nadaljevanju zato predstavljam izbrane karijerne poti slepih in slabovidnih posameznikov, ki ponazarjajo tako tipične kot tudi bolj izjemne poklicne poti v socialističnem obdobju in po njem. Posebna pozornost je namenjena tistim, ki so poleg svoje poklicne dejavnosti prevzemali tudi vidne vloge v organizacijah slepih in slabovidnih, bodisi v Zvezi društev slepih in slabovidnih Slovenije bodisi Zvezi društev civilnih invalidov vojn Slovenije različnih ravni ali v specializiranih izobraževalnih ustanovah. Karijerne poti omenjene skupine slepih in slabovidnih so navdihujoče, glede poklicnega izobraževanja in usposabljanja ter kasnejše zaposlitve potrjujejo že zapisano. Slepi in slabovidni, ki so bili takšni od rojstva ali pa so vid izgubili kasneje v življenju zaradi različnih vzrokov, posledic nesreč z eksplozivnimi vojnimi sredstvi ali zaradi drugih mehanskih poškodb in bolezni, so z izjemo redkih obvezno šolanje opravili v specializirani instituciji, današnjem Centru Iris. Podobno je bilo s srednjo šolo, saj so se pogosto izučili za poklic telefonista ali administratorja na specializirani šoli za slepe in slabovidne v Škofji Loki. Nekateri so nadaljevali s študijem univerzitetne stopnje. Ni pa bilo malo tistih, ki so po končani osnovni šoli v okviru zavoda nadaljevali na običajnih srednjih šolah in kasneje višjih in visokih šolah, in to kljub številnim oviram, pogojenim z družbenimi predsodki. Njihove življenjske poti omogočajo vpogled v dejanske zaposlitvene možnosti, pomen izobraževanja ter vlogo institucionalnih in neformalnih podpornih mrež pri vključevanju slepih in slabovidnih v družbo.

Brane But (1949), ki je vid izgubil v zadnjem letniku gimnazije, je bil do leta 1974 med prvimi štirimi študenti, ki so končali univerzitetni študij. Kot psiholog se je zaposlil na Centru za socialno delo Celje (CSD Celje) in tam ostal do upokojitve. Bil je zaposlen kot psiholog svetovalec, vodja zakonske svetovalnice (1978–1985), namestnik direktorja in direktor (1985–2000). Poleg tega je bil strokovno in družbeno aktiven, predvsem na področju socialnega in invalidskega varstva tako na lokalni kot državni ravni. V ZDSSS je opravljal številne funkcije, v obdobju 2001–2005 pa je bil njen predsednik.⁸⁰ O izkušnji študija je povedal:

⁸⁰ *Od točkopisa do eBralca*, 118.

»Najprej me zaradi izgube vida sploh niso hoteli vpisati na ta študij. Zahvaljujoč osebnemu prijateljstvu /.../ so me le vpisali. Med študijem nisem od predavateljev imel nikakršne pomoči, tudi podpore ne. /.../ po zaključenem 2. letniku študija mi je neki profesor rekel, naj pustim študij psihologije, češ da kot slep ne bom mogel opravljati dela psihologa. Profesorji mi tudi niso dovolili, da bi predavanja snemal. Tudi od naše ZDSSS ni bilo nikakršne pomoči. /.../ Vse študijsko gradivo so mi snemali študijski kolegi in kolegice in moja Zvonka. Seveda sem vztrajal pri študiju, pri katerem sem bil zelo uspešen, padel nisem niti na enem izpitu, izpolnjeval sem vse študijske obveznosti, tudi zaključek študija je bil zelo zelo uspešen.«⁸¹

Pavle Janežič (1929) je kot petnajstleten oslepel med 2. svetovno vojno februarja 1944, ko so s prijatelji iz radovednosti odprli dinamične nabojne. Obvezno šolanje je potem dokončal na Zavodu za slepo mladino v Ljubljani ter se po njem vpisal na viško gimnazijo. Kot najboljši dijak se je odločil za študij germanistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Postal je univerzitetni diplomirani germanist, študiral pa je tudi pravo in se učil esperanta. Zaposlil se je na Elektrogospodarstvu Slovenije in zaposlene in zunanje slušatelje vse do upokojitve na tečajih poučeval nemščino in angleščino. Vzporedno s profesionalno potjo je bil vse od gimnazijskih let aktiven v organizacijah slepih in je mednje prinesel številne novosti. Še kot gimnazijec je postal prvi slepi smučar pri nas. Za slepe je organiziral prva zimovanja in pripomogel k nastanku govorečega šaha. V petdesetih letih je sodeloval pri šolanju desetih psov vodičev po vsej Jugoslaviji, ko pri nas šolanje psov vodičev še ni bilo organizirano in finančno podprta dejavnost. Poleg tega je bil leta 1957 med ustanovnimi člani še danes delujočega Kulturno-prosvetnega in športno-rekreativnega društva slepih Karel Jeraj.⁸²

Adolf Videnšek (1941), magister prava, oče, mož in dedek, nosilec številnih funkcij v organizacijah slepih, ki je oslepel na velikonočni ponedeljek leta 1949 kot sedemletni fant zaradi eksplozije bombe, ki sta jo kot »nekaj svetlečega« našla s prijateljem sosedom, je obvezno osnovno šolo opravil v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. Ob tem je opravil tudi izpit za telefonista. Zaradi odlašanja njegove mame, da bi ga vpisala v zavod, saj je to besedo poznala v povezavi z današnjo Psihiatrično bolnišnico Vojnik, iz katere je po okupaciji nemška vojska poleti 1941 odpeljala 92 varovancev takratnega doma Vojnik v usmrnitev v Avstrijo, in se je zaradi usode varovancev zavoda, kot je Dom imenoval nemški okupator, bala za njegovo življenje, je s šolanjem v Zavodu za slepe v Ljubljani začel pri dvanajstih letih. Kot telefonist se je najprej zaposlil v podjetju Emo Celje, že mesec kasneje pa je delo telefonista nastopil v Kovinotehni Celje, kjer mu je

---

81 Ibid., 284

82 Ibid., 274.

bilo omogočeno enoizmensko delo. Poklicno si je namreč želel več. Po nesreči, v kateri je izgubil vid, nato pa še desno roko, je namreč ob izjavi nekoga, »slep, pa še brez roke – bolje, da bi ga ubilo!«, zaradi globoke prizadetosti sklenil, da postane nekdo. Ob delu se je vpisal v večerno šolo, saj je bil odločen, da konča gimnazijo. Končal jo je z odliko, saj si je želel pridobiti v nadaljevanju tudi uporabno izobrazbo. To je videl v študiju prava in zaradi invalidnosti naj bi kot pravnik lahko dobro družbeno deloval. Ob pomoči in podpori žene, ki jo je spoznal v času šolanja na Gimnaziji v Celju, brala mu je učno gradivo, je končal študij prava. V Kovinotehni Celje mu je uspešen zaključek študija omogočil napredovanje iz telefonista v odvetnika v pravni službi. Kot pravnik je deloval na področju vodenja internih disciplinskih postopkov in ugotavljanja materialnih obveznosti. Samoiniciativno je delal tudi v zavarovalništvu, zemljiškoknjižnih in drugih zadevah.⁸³ Po sprejetju zakona o podjetništvu (1988) je leta 1992 ustanovil zasebno podjetje za urejanje premoženjskopравnih zadev Avto vid. Poleg profesionalne poti pravnika in ljubiteljskega vinarja in kletarja je tudi ves čas dejaven pri organiziranem delovanju slepih invalidov. V Zvezi društev slepih in slabovidnih Slovenije je bil več mandatov član različnih organov, bil je član upravnega odbora, član skupščine zveze, predsednik komisije za zaposlovanje, statutarno-pravne in disciplinske komisije, odgovorni urednik zvočnega časopisa *Obzorje*; 24 let je bil predsednik MDSS Celje, od leta 2014 pa je predsednik Zveze društev civilnih invalidov vojn Slovenije. Pri celjskem MDSS so ustanovili invalidsko podjetje Svetloba z dejavnostmi od fotokopiranja do trgovine in zaposlili člane in invalide.⁸⁴

Tudi *Nataša Mihevc* (1959), ki jo slepota spremlja že od rojstva, je obvezno šolanje opravila v Zavodu za slepe in slabovidne v Ljubljani. Na življenje v zavodu se je težko navadila, saj je do takrat živela doma v Kopru. Po osnovni šoli, ki jo je zaključila v specializirani ustanovi, je šolanje na peti stopnji nadaljevala na večinski šoli, Gimnaziji Koper. S pomočjo in podporo družine, brali so ji namreč obvezno šolsko gradivo, preizkuse znanja pa je zagovarjala ustno ali brala profesorjem, je leta 1978 maturirala. Z dobro glasbeno osnovo, v Zavodu za slepe in slabovidne v Ljubljani so imeli glasbeni pouk s pevskimi zbori, plesnimi vajami, igranjem melodike in orglic, se je odločila za študij muzikologije in ga leta 1984 tudi končala. Kot predmetna učiteljica glasbe se je zaposlila na današnjem Centru Iris; opravila je tudi tiflopedagoške izpite v Zagrebu. Poučevala je glasbeno vzgojo tako v osnovni šoli kot predšolskem oddelku, poleg tega je tudi vodila glasbene interesne dejavnosti, pouk klavirja, notacijo za slepe, petje, orglice in melodiko. Poučevanje slepih in slabovidnih učencev je bilo polno izzivov, saj so bili med

83 *50 let Zveze društev civilnih invalidov vojn Slovenije 1970–2020* (Ljubljana, Zveza društev civilnih invalidov vojn Slovenije, 2020), 7–11.

84 *Od točkopisa do eBralca*, 155. *50 let Zveze društev civilnih invalidov vojn Slovenije*, 11.

njimi tudi hiperaktivni in vedenjsko zahtevni. Tako je bila nekaj časa zaposlena za polovični delovni čas, po 20 letih delovne dobe pa se je invalidsko upokojila. Kot invalidsko upokojena je leta 2005 šla v Center slepih, slabovidnih in starejših oskrbovancev Škofja Loka.⁸⁵

Da je bil slepim in slabovidnim blizu poklic glasbenega pedagoga, potrjuje tudi življenjska pot slepe gospe **Milice Debeljak** (1915–2017). Najprej se je šolala v domačem kraju, potem je šolanje nadaljevala na šoli za slepe v Zemunu v Srbiji in končala meščansko šolo v Tržiču ter kasneje v Zemunu postala učiteljica glasbe. Po vojni se je zaposlila na gimnaziji v Tržiču in leta 1947 postala prva ravnateljica glasbenega tečaja v Tržiču, ki se je kmalu preoblikoval v glasbeno šolo. Na njej je učila vse do upokojitve. Gospa, ki je doživela več kot sto let, je s poučevanjem klavirja in harmonike za številne otroke nadaljevala tudi v tretjem življenjskem obdobju.⁸⁶

Franc Rožanec, ki je oslepel med drugo svetovno vojno pri zbiranju orožja, je v Zavod za slepo mladino v Ljubljani prišel kot slep vojni invalid konec leta 1944. Pri izbiri poklica se je odločil za študij na učiteljskišči. Potem se je vpisal na Pedagoško akademijo v Ljubljani in diplomiral iz tiflopedagogike, zgodovine in geografije. Poleg tega je v Zagrebu zaključil študij defektologije in pridobil diplomu za poučevanje esperanta na osnovnih šolah. Leta 1950 se je kot učitelj zgodovine in zemljepisa zaposlil v Zavodu za slepe v Ljubljani, po potrebi je poučeval še druge predmete: spoznavanje narave in družbe, slovenščino, ruščino ter esperanto. Delal je tudi kot vzgojitelj v zavodskem internatu in leta 1972 postal ravnatelj Zavoda za slepo in slabovidno mladino ter na tej funkciji ostal vse do smrti. Vzporedno s poučevanjem na Zavodu za slepo in slabovidno mladino je od leta 1968 na Pedagoški akademiji predaval predmeta tiflopedagogika in tiflomotorika. Poleg pedagoga je bil med letoma 1952 in 1960 predsednik Združenja slepih za Slovenijo, današnje ZDSSS. Združenje je takrat dobilo brajevo tiskarno. Veliko pozornost je namenjal tudi izboljšanju socialnega položaja slepih in iskanju novih možnosti za zaposlovanje.⁸⁷

Nace Ušlakar (1931), ki se je rodil s prirojeno stoočstotno okvaro vida, se je najprej šolal v Zavodu za slepo deco v Kočevju. Šolanje za poklic pa je opravil v Centru za rehabilitacijo in varstvo slepih v Škofji Loki, kjer se je izučil pletarske obrti. Kot pletar se je za krajši čas tudi zaposlil. Kasneje se je zaposlil kot telefonist v Kranju in si v telefoniji pridobil še dodatno znanje. To ga je znova pripeljalo v Center za rehabilitacijo slepih in slabovidnih v Škofji Loki na mesto učitelja in inštruktorja telefonije. Bil je tudi dejaven v organizacijah slepih, predvsem na

85 *Od točkopisa do eBralca*, 278.

86 *Ibid.*, 81.

87 *Ibid.*, 83.

kulturnem področju. Kot glasbenik, angažiran v različnih glasbenih zasedbah, je nekaj časa vodil mešani pevski zbor slepih in slabovidnih ter bil organist v cerkvi in harmonikar.⁸⁸

Gorenjec **Ciril Drinovec** (1939) je oslepel po drugi svetovni vojni zaradi nesreče z eksplozivnimi vojnimi sredstvi – bombo. Obvezno šolanje je opravil v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. Pri izbiri poklica pa se je odločil za srednjo šolo za fizioterapevte v Beogradu. Zaposlil se je kot fizioterapevt v Kranju ter ob delu končal še višjo šolo za fizioterapevte ter višjo šolo za organizacijo dela. Poleg tega je bil dejaven v organizacijah slepih, na športnem in kulturnem področju.⁸⁹

Drago Šajn (1956), ki je zaradi mehanske poškodbe postal slaboviden pri treh letih, je obiskoval večinsko osnovno šolo; v Centru slepih in slabovidnih v Škofji Loki pa se je izšolal za administratorja. Najprej se je za pol leta zaposlil v oglasnem oddelku Gorenjskega tiska, kjer je delal tudi za telefonsko centralo. Potem se je zaposlil kot teleprinterist v prevozniskem podjetju Transport Ilirska Bistrica. V organizacijah slepih je bil najprej dejaven v društvu slepih in slabovidnih v Postojni, leta 1985 pa je postal predsednik koprškega društva.⁹⁰

Branko Petovar (1975), ki se je rodil z okvaro vida, je osnovno in srednjo šolo obiskoval na specializiranih institucijah, osnovno šolo na Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, srednjo pa v Centru slepih in slabovidnih v Škofji Loki. Ker s poklicno šolo ni bil zadovoljen, je šolanje nadaljeval na Ljudski univerzi v Škofji loki, da je dopolnil srednješolsko izobrazbo in izpolnil pogoj za vpis na Visoko šolo za socialno delo. Na Fakulteti za socialno delo v Ljubljani je diplomiral in se kot univerzitetni diplomirani socialni delavec zaposlil na področju socialnega varstva, v Centru za socialno delo Pomurje.⁹¹

Jože Zupanc (1937–2021) je oslepel med drugo svetovno vojno zaradi eksplozije italijanske bombe, »paradajzarice«. Ko brata, »zbiralca italijanskih bomb«, ni bilo v bližini čebelnjaka – kraja nesreče, je izkoristil priložnost, da sta si jih s prijateljem ogledovala. Prijatelj mu je svetoval, naj skupaj udari. Res ga je ubogal in prišlo je do eksplozije. Odtrgalo mu je dlan, odprlo trebušno votlino, izgubil je vid. V vojnih razmerah so ga z vozičkom za poljske pridelke poskušali pripeljati do deset kilometrov oddaljene bolnišnice v Novem mestu. Prvi poskus ni uspel, v drugem pa so pod pretvezo le lahko vstopili v mesto in dosegli bolnišnico. Prevzel ga je italijanski zdravnik, ki je poskrbel za operacijo roke in trebuha, za vid pa je rekel, da ga je izgubil. Zdravniško osebje ni imelo veliko upanja, zato so ga med nočnim letalskim napadom pustili v bolniški sobi. Dali so ga tudi v sveto olje,

---

88 Ibid., 85, 86.

89 Ibid., 87.

90 Ibid., 110.

91 Ibid., 114.

potem pa je umrl. Po štirih urah so ga v skladu s predpisi premaknili v mrtvašnico, kjer je ležal od večera do zgodnjega jutra. Ko so poleg njega položili še enega mrtvega, je brcnil z nogo in sledilo je oživiljanje. Domači so ga imeli radi, še posebej mama, a ker so bili prepričani, da takšen v življenju ne more uspeti, so si želeli, da bi bilo bolje, če bi umrl. Kot otrok je bil zelo osamljen, a sčasoma so malo iz radovednosti, malo iz usmiljenja k njemu začeli prihajati vaški otroci. Ko je mama izvedela, da obstaja specializirana ustanova za slepe, je leta 1946 začel s šolanjem v Zavodu za slepo mladino v Ljubljani. Bil je eden izmed najboljših učencev, igral je tudi vrsto inštrumentov, po njegovih besedah je želel svojo manjvrednost zaradi ponošenih oblek dopolnjevati z znanjem. Izjemno si je želel študirati pravo, a se finančno ni izšlo. Zavod za slepo mladino je proti koncu šolanja predčasno zapustil zaradi nemirnega in neupogljivega duha. Zadnji razred nižje gimnazije in večerno gimnazijo je obiskoval v Novem mestu.⁹² Šolanje je nadaljeval na Višji upravni šoli Maribor, na enoti v Novem mestu, a študija ni dokončal. Leta 1956 se je zaposlil kot telefonist in sočasno postal nosilec raznih funkcij pri različnih društvih, tudi današnjega Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Novo mesto.⁹³ Bil je eden izmed pionirjev ustanovitve Zveze društev civilnih invalidov vojn Slovenije leta 1970. Izboril je namreč prvi zakon o civilnih invalidih vojne. Zvezi je več let predsedoval, od njene ustanovitve pa je deloval kot član upravnega odbora.⁹⁴ Leta 1975 je postal predsednik Zveze slepih Slovenije, v obdobju 1980–1985 pa je bil njen tajnik. Bil je tudi predsednik Zveze slepih Jugoslavije in med pobudniki ustanovitve podjetja Iris leta 1989 v Novem mestu. Podjetje se je sprva ukvarjalo s fotokopiranjem in pretipkavanjem različnih gradiv. Kasneje je preraslo v sodoben tonski studio za snemanje knjig za Knjižnico slepih in slabovidnih Minke Skaberne z enotami v Novem mestu, Črnomlju in Metliki in zaposluje invalide.⁹⁵

Hubert Verdnik, večletni (1980–2001) predsednik Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije, ki je med drugo svetovno vojno oslepel zaradi posledic meningitisa, je obvezno osnovnošolsko šolanje opravil v Zavodu za slepo mladino v Ljubljani. Usposobil se je tudi za delo telefonista, ki ga je opravljal do upokojitve. Tudi on je bil aktiven v organizacijah slepih, najprej v Mariboru, po letu 1977 pa je živel in deloval v Ljubljani. Ker je igral več inštrumentov, je bil dejaven predvsem na kulturnem področju. V času njegovega predsedovanja ZDSSS se je pri nas začelo intenzivno uvajanje sodobne računalniške opreme, prilagojene slepim. Ko je poklic telefonista pričel izumirati, je veliko energije vlagal v pomoč članom pri iskanju novih zaposlitvenih možnosti.⁹⁶

92 50 let Zveze društev civilnih invalidov vojn Slovenije, 15–20.

93 Od točkopisa do eBralca, 114, 115.

94 50 let Zveze društev civilnih invalidov vojn Slovenije, 15.

95 Od točkopisa do eBralca, 114, 115.

96 Ibid., 118.

Podobno življenjsko pot je imel tudi **Anton Čebulj** (1944), ki je v Zavodu za slepo in slabovidno mladino opravil obvezno osnovnošolsko šolanje, usposobil pa se je tudi za delo telefonista. Poklic telefonista je kasneje tudi opravljal. Ker je gojil nagnjenje do različnih ročnih spretnosti, je kljub slabšemu vidu ob službi doma tudi kmetoval; popravljal je različna kmečka orodja in izdeloval mesne izdelke. V podjetju Sava, kjer je bil zaposlen, je bil tonski tehnik tovarniškega radia. Aktiven je bil tudi v organizacijah slepih, še zlasti na športnem področju. Bil je tudi tisti, ki je knjižnična gradiva za slepe z nosilcev zvoka, ki so bili iz rabe, prenašal na sodobnejše za knjižnico Minke Skaberne. Tako je z magnetofonskih trakov na avdiokasete presnel več sto del (687), z avdiokaset na zgoščenke pa 693.⁹⁷

Tomažu Wraberju (1950), ki se je rodil kot peti otrok materi defektologinji in učiteljici na takratni pomožni šoli Janeza Levca ter biologu in znanstveniku, so že pred drugim letom starosti ugotovili, da ima le 50 odstotkov vida. Šolske oblasti so ga zato želele poslati v Zavod za slepo mladino Ljubljana, a neformalna komisija za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami, njegova starša in psiholog prof. dr. Anton Trstenjak, je odločila, da se bo šolal v večinskem izobraževalnem sistemu. Po končani osnovni šoli, do četrtega razreda v Spodnji Šiški in od petega razreda na Osnovni šoli Prežihov Voranc v Ljubljani, je izobraževanje nadaljeval na Šubičevi gimnaziji. Na visokošolski stopnji pa je vzporedno vpisal študij gledališko-radijske in kasneje še filmsko-televizijske režije na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, na Filozofski fakulteti pa študij primerjalne književnosti ter francoščine. Že pred končanim študijem so ga redno honorarno zaposlili kot režiserja na Televiziji Slovenija (TVS), v ekonomsko propagandnem programu, danes marketingu, nato pa so ga za nedoločen čas sprejeli na mesto redaktorja. Na začetku osemdesetih let se mu je vid naglo poslabšal in invalidska komisija mu je ponudila invalidsko upokožitev. Ker je želel ohraniti zaposlitev, je sprožil postopek invalidske kategorizacije. Po njej so ga poslali na »usposabljanje za drugo delovno mesto«, kar je bil zakonski pogoj za to, da mu je Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje zagotovil »prilagoditev delovnega mesta«. Tako so financirali nakup posebnega računalnika in dodatne prilagoditvene opreme v znesku približno sto njegovih mesečnih plač. Tako je spet lahko sam pisal in bral ter delal še 28 let. Na RTVS se je upokojil leta 2012, torej po dveh letih rednega honorarnega dela in devetintridesetih letih v rednem delovnem razmerju. Na ZDSSS pa se je upokojil leta 2017, v katero se je včlanil po izgubi vida. Najprej je postal član Slepih in slabovidnih intelektualcev (SSI) v ZDSSS, nato pa tudi član drugih organov; v letih 2009–2017 pa je opravljal funkcijo predsednika zveze. Obenem je bil imenovan ali izvoljen tudi na vrsto drugih funkcij po institucijah ali organih, ki se v Sloveniji ukvarjajo z invalidsko problematiko ter sprejemajo pomembne sklepe za položaj in življenje invalidov. Prevezel je tudi nekatere naloge

---

97 Ibid., 149.

v Evropski zvezi slepih (EBU) in bil eden najdejavnejših članov njene najpomembnejše delovne komisije za povezovanje z Evropsko unijo (EU).⁹⁸

ZAKLJUČEK

V socialistični Sloveniji so se postopno oblikovali institucionalni okviri kompleksne rehabilitacije, katerih cilj je bil omogočiti socialno in poklicno vključevanje oseb z okvarami vida in sluha. Ti okviri so osebam s senzornimi oviranostmi odpirali možnosti izobraževanja in usposabljanja za vse več poklicev. Kljub temu je nabor poklicev za gluhe in naglušne ostajal razmeroma omejen predvsem na obrtne in tehnične panoge, kot so tiskarstvo, lesarstvo, strojništvo in tekstilna tehnologija, medtem ko je paleta poklicev in dejavnosti za slepe in slabovidne postajala širša, čeprav ne brez omejitev in izzivov. Sistem zaposlovanja je omogočal tudi prednostno zaposlovanje telefonistov, toda prav ta delovna mesta, ki med slepimi in slabovidnimi zaradi psihološko zahtevne narave niso bila posebej priljubljena, a so jih pogosto zasedali, so s tehnološkim razvojem postopno postajala ogrožena. Tehnološki napredek je tako na eni strani odnašal zaposlitvene možnosti kot prinašal nove. Slednje so bile pogosto sicer pospremljene z novimi ovirami, saj je bilo prilagajanje novim delovnim mestom, denimo na področju računalništva, pogosto pogojeno z dodatnimi finančnimi vložki in dostopom do prilagojene opreme.

Industrijski razvoj je slepim in slabovidnim omogočil širše zaposlovanje, zlasti v proizvodnji, storitvah, telefoniji in administraciji, postopoma pa so jim postajali dostopni tudi intelektualni in humanistični poklici. Izbrane življenjske in poklicne poti slepih in slabovidnih kažejo, da so možnosti socialne mobilnosti obstajale, vendar so bile močno odvisne od individualne vztrajnosti, iznajdljivosti, osebnih lastnosti, podpornih mehanizmov ter pripravljenosti družbe, da prepozna in odpravlja različne ovire. Hkrati kažejo, da je bila večina oseb s senzornimi oviranostmi na poti k socialni in delovni integraciji vpeta v sistemske specializirane okvire, medtem ko so se nekateri ambicioznejši posamezniki, zlasti na višjih ravneh izobraževanja, kljub predsodkom in pomanjkanju podpore vključevali tudi v institucije večinske družbe. Njihove karierne poti dokazujejo, da so lahko kljub oviram, predsodkom in omejitvam dosegali vidne in pomembne položaje tako v poklicnem kot v širšem družbenem življenju. Ob tem niso zgolj premagovali vsakdanjih izzivov, temveč so soustvarjali programe, institucije in priložnosti za druge ter pomembno prispevali k izboljšanju socialnega položaja invalidov, širjenju dostopa do izobraževanja in razvoju inovativnih rešitev za vključevanje v družbo in na trg dela.

---

98 Ibid., 129.

Vprašanje zaposlovanja oseb s senzornimi oviranostmi ostaja aktualno tudi danes. Čeprav sodobna slovenska družba na deklarativni ravni poudarja inkluzijo, dostopnost in enake možnosti, razkorak med normativnimi zavezami in dejansko prakso ostaja očiten, saj je zaposlenost obravnavane skupine nizka.

SEZNAM VIROV IN LITERATURE

Arhivski viri

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 2061, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Literatura

50 let Zveze društev civilnih invalidov vojn Slovenije 1970–2020. Ljubljana: Zveza društev civilnih invalidov vojn Slovenije, 2020.

Bac, Dragica, Jasna Bauman in Karl Destovnik. »Problemi zaposlovanja slušno prizadetih pod posebnimi pogoji ter kadrovskega prestrukturiranja.« V: Martina Kavčič, ur. *O položaju gluhih in naglušnih v Sloveniji: zbornik prispevkov s konference v Portorožu*, 80–84. Ljubljana: PZI-Dan: Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, 1993.

Bajt, Lidija in Mihaela Tavčar. »Primerjalna analiza zaposlovanja slepih in slabovidnih oseb, ki so se usposabljali v Centru slepih in slabovidnih «Dr. Anton Kržišnik» Škofja Loka.« Diplomaska naloga, Univerza v Ljubljani, 1982.

Bizant, Ivan. »Center za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije v Škofji Loki.« V: Vekoslav Mlekuž, ur. *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.

Bobinski, Milan. »Zaposlitvene možnosti za slepe in slabovidne v Sloveniji v 20. stoletju.« V: *Okrogla miza »Zaposlovanje slepih in slabovidnih v Mariboru in Sloveniji včeraj, danes, jutri«, posvečena obeležitvi 60. obletnice delovanja Medobčinskega društva slepih in slabovidnih Maribor. Zbornik prispevkov*, 5–12. Maribor: Univerza v Mariboru, 2008.

Confidenti, Peter in Mimi Breznik. »Dom slepih v Stari Loki.« V: Vekoslav Mlekuž, ur. *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.

Dobaja, Dunja. »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do Integracije.« *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022): 117–37.

Dolinšek, Tatjana in Čedomir Fabjan. »Invalidsko podjetje – njegova vloga in pomen za usposabljanje in zaposlovanje slušno prizadetih oseb.« V: Martina Kavčič, ur.

O položaju gluhih in naglušnih v Sloveniji: zbornik prispevkov s konference v Portorožu, 85–87. Ljubljana: PZI-Dan: Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, 1993.

Gabrič, Aleš. *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009.

Gabrič, Aleš. *Šolska reforma 1954–1963*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.

Globačnik, Bojana. »Povezanost zavodov za gluhe z razvojem logopedije na Slovenskem.« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 290–96.

Ipavic, Slava, Jože Hederih in Marija Brežnik. »Kratka zgodovina, strokovna usmerjenost ter nekateri pokazatelji uspešne rehabilitacije slušno prizadetih otrok v letih od 1963 do 1975 v Mariboru.« V: Bogo Jakopič, ur. *Jubilejni zbornik Centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem 1900–1975*, 30–38. Ljubljana [s. n.], 1975.

Ivanec, Staša. »Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju v pravnih dokumentih v Sloveniji (1958–1980).« *Zgodovinski časopis* 67, št. 1–2 (2013): 172–200.

Kovač, Ivan. »Razvoj zavodov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih.« V: Bogo Jakopič, ur. *Jubilejni zbornik centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem (1900–1975)*, 17–23. Ljubljana [s. n.], 1975.

Krivic, Andreja. *Čutim, vidim, zmorem ...: prostor tudi za slepe in slabovidne*. Ljubljana: Študentska založba, 2008.

Kvržič, Zdravko. »Od ustanovitve gluhonemnice do Zavoda za gluhe in naglušne: 123 let izobraževanja gluhe in naglušne mladine v Ljubljani.« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 341–62.

Od točkopisa do eBralca: 100 let organiziranega delovanja slovenskih slepih in slabovidnih. Ljubljana: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, 2021.

Sedmak, Roza. »Stanje v rejništvu slušno in govorno prizadetih otrok v šolskem letu 1973/74.« V: Bogo Jakopič, ur. *Jubilejni zbornik Centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem 1900–1975*, 121–23. Ljubljana [s. n.], 1975.

Slak, Marija. »Rejništvo kot sestavni del kompleksne rehabilitacije slušno prizadetih.« V: Bogo Jakopič, ur. *Jubilejni zbornik Centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem 1900–1975*. Ljubljana [s. n.], 1975.

Uranker, Anton. »Poklicno izobraževanje slušno prizadetih v zavodu.« V: Martina Kavčič, ur. *O položaju gluhih in naglušnih v Sloveniji: zbornik prispevkov s konference v Portorožu*, 76–79. Ljubljana: PZI-Dan: Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, 1993.

Spletni viri

Publikacija – splošno | *Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana*. Pridobljeno 2. 3. 2026. <https://zavod.splet.arnes.si/publikacija-splosno/>.

Zgodovina – Center slepih in slabovidnih Škofja Loka. VAČ – Virtualna Čitalnica. Pridobljeno 21. 2. 2025. https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=1335645&refCode=SI_ZAL_%C5%A0KL/0397&type=&subId=&subLink=.

Zveza GNS. Pridobljeno 24. 2. 2026. <https://zveza-gns.si/iz-sveta-tisine>.

Tiskani viri

Statistični letopis RS 1990. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1990.

Statistični letopis SR Slovenije 1975. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1975.

Statistični letopis SRS 1967. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1967.

Uradni List Federativne Ljudske Republike Jugoslavije, št. 28, 16. 7. 1958, 746–61.